

887.

16. Лебединский И.В. Павел Платонович Чубинский и его труды по обычному праву // Памяти П.П. Чубинского... - М., 1914. – с. 4 - 8.
17. Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова. – К., 1928. с.1,21.
18. Павел Платонович Чубинский. Библиографический указатель(1861-1878). Сост. Ю.Дойков. – Архангельск,2005. – с.6-7.
19. Памяти П.П.Чубинского. –М.,1914. – 35с.Оттиск из “Украинской жизни”, 1914, №3. – с.1-35.
20. Пантелеев Л.Ф. Из воспоминаний прошлого. – М. – Л., 1934.
21. Попова А. П.П. Чубинский на Севере // Известия Архангельского общества изучения Русского Севера. – 1914, № 3.
22. Пыпин А.Н. История русской этнографии . - Т. 3 : Этнография малорусская. – Спб.,1891. – с.350 - 354.
23. Русов А.А. Из воспоминаний о П.П. Чубинском // Памяти П.П.Чубинского..., - М., 1914, - с. 9 - 12.
24. Русова С.Ф. Мої спомини. – Львів, 1937.
25. Сумцов М.Ф. Діячі українського фольклору. –Харків,1910.
26. Сумцов Н.Ф. Памяти П.П. Чубинского//Памяти П.П. Чубинского - М.,1914.,с.1-3.
27. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским: В 7-ми томах. – Спб., 1872 - 1879.
28. Чередниченко Д. Павло Чубинський // Київська старовина, 1992, № 6. –с. 47 - 59.

Андрій Телегуз

Життєвий шлях та наукова етнографічна діяльність П.Чубинського: етапи і здобутки

Досліджується життєвий шлях та наукова діяльність видатного українця П. Чубинського.

Ключові слова: Чубинський, «Громада», Україна, етнографія, дослідження.

The article examines the life and scientific work of outstanding Ukrainian P. Chubynsky.

Key words: Chubynsky, «Hromada», Ukraine, ethnography, research.

Інтелігенція завжди була виразником, духовним орієнтиром нації, ставала на захисті надбань віків, мови, літератури, історико-культурної спадщини та мистецтва. Павло Платонович Чубинський – один із видатних подвижників українського відродження - в умовах драконівських заборон всього українського з боку царизму зумів піднести на вищий щабель не тільки українську національну науку, а й національну ідею.

Постать Павла Чубинського посідає визначне місце в історії розвитку української етнологічної науки XIX ст. Широкому загалові він відомий як етнолог, фольклорист, поет, автор українського гімну. Окрім того, Павло Платонович - юрист, соціолог, перекладач, режисер, педагог, видатний громадський діяч, невтомній енергії якого українська наука завдячує виданням капітальних «Праць етнографічно-статистичної експедиції у Західно-Руський край» та заснуванням Південно-Західного відділу Російського Географічного Товариства – предтечі української академії наук [26, с. 41]. За визначенням його сучасника й однодумця Федора Вовка: «Заслуги його такі значимі, що їх вистачило б на кількох професійних учених» [4, с. 37].

Життя і діяльність Павла Чубинського пов'язані з Бориспільщиною. На цій землі він народився, працював на благо свого народу, тут його могила на Книшовому цвинтарі. Життя, творчу, наукову і громадську діяльність великого народознавця можна умовно розділити на три періоди. Перший період охоплює від народження до осені 1862 року, тобто до заслання, другий - життя і наукову діяльність у засланні на далекій Півночі (1862-1869), третій після заслання (1869-1884). Це короткий, але рясно плідний у творчому відношенні шлях великого громадянина.

Павло Платонович Чубинський народився 27 січня 1839 року в містечку Бориспіль у небагатій дворянській родині. Закінчивши Другу київську гімназію, П. Чубинський вступив на юридичний факультет Петербурзького університету. Брав активну участь у діяльності української громади в Петербурзі, осередком якої стала редакція журналу «Основа», де працювали Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров [11, с. 343–349].

Вже 1861 р. 22-річний Чубинський пише дослідницьку роботу «Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малоросии», за яку був удостоєний ступінь кандидата правознавства. Судячи з тематики та змісту праці, можемо стверджувати, що досліджуючи звичаєве право Малоросії, Павло вже у цей час переймається ідеєю етнографічного вивчення українського народу.

Епоха 60-х років XIX ст. визначалась національно-визвольними рухами, які виробляли ідеї державницького буття усіх народів Росії. Таким проявом відродження українського національного руху у цей період стали заснування українського літературно-наукового щомісячника «Основа» та поява громад – культурно-освітню організацію, яка мала на меті сприяти розвитку народної освіти, свободі літературного слова, поширенню національної ідеї, формуванню національної свідомості. Це був рух, який став одним із основних духовних та ідеологічних витоків відродження нашої держави. «Громади» другої половини XIX століття об'єднували найкращих представників національної інтелігенції, громадських діячів, вчених, освітян, літераторів, студентської молоді тощо.

Ці суспільні тенденції не могли не вплинути на П.Чубинського, якого після мітингу проти розправи над учасниками варшавської маніфестації виключають з університету, і він деякий час живе на Чернігівщині, у селі Ропша.

Павло Платонович не пориває зв'язків з Петербурзькою громадою, активно друкується у журналі «Основа». Так, у 1861 р. там з'являються такі його статті «Ещё одна потеря в Славянском мире», «Погуковщина», «Из Борисполя»; у 1862 р. — «Украинский спектакль в Чернигове», «Два слова о сельском училище вообще», «История Бориславской школы», «Из Борисполя», «Заметка по поводу лесохозяйства и лесокрадства», «Ярмарка в Борисполе». Слід відзначити також невеличке дослідження «Несколько слов об обычае и о значении сказок, пословиц и песен для криминалиста», надруковане в «Черниговском листке». Також П.Чубинський у 1861—1862 рр. бере участь у діяльності і Київської громади, складає юридичну програму для вивчення краю, неодноразово запрошує передову громадськість до себе на хутір, де проводить товаристські зібрання. До того ж, проживаючи у Борисполі, дає юридичні консультації та оформлює необхідні

документи колишнім селянам поміщика Трепова, який мешкав по сусідству. Наприкінці 1862 р. (арештований 2 листопада) він був висланий у Пінегу Архангельської губернії під нагляд поліції «за шкідливий вплив на уми простолюдинів». Туди ж висилають громадівців Петра Єфименка та його дружину, історика Олександра Єфименко [20, с. 6-7.].

Під час заслання працює слідчим, потім секретарем статистичного комітету, редактором губернської газети «Архангельских губернских ведомостей», чиновником особливих доручень при губернаторі. За сім років заслання в Архангельську Чубинський зробив чимало для етнографічної науки, зокрема написав дослідження про ярмарки в архангельському краю, про смертність на Архангельщину, про Печорський край, торгівлю в північних губерніях Росії, дослідив юридичні звичаї в губернії т. д. [20, с. 7–9.].

У 1867 р. князь Гагарин запропонував П. Чубинському здійснити етнографічно-статистичні дослідження краю, під егідою Російського географічного товариства та Російського вільного-економічного товариства: організує експедиції у Карелію та Печорський край (з 10 квітня по 10 жовтня об'їздить сім губерній: Архангельську, Вологодську, Олонецьку, Новгородську, Костромську, В'ятську, Пермську), досліджує місцеві північні ярмарки, особливості хлібної торгівлі, суднобудування та звіроловства, вивчає демографічну ситуацію у м. Архангельськ; пізніше бере участь в організації Ломоносовського ювілею та відкритті ломоносівської школи тощо [11, с. 344].

За свої досягнення П. Чубинський був обраний: членом-кореспондентом Імператорського московського товариства сільського господарства, членом-співробітником Імператорського вільного економічного товариства, членом-співробітником Імператорського російського географічного товариства (пізніше дійсним членом), дійсним членом товариства любителів природознавства, антропології і етнографії Московського університету, був нагороджений срібною медаллю Імператорського російського географічного товариства [11, с. 344].

У 1868 р., за сприяння дійсного члена Імператорського російського географічного товариства П.П. Семенова – Тянь-Шанського, П. Чубинський

отримує дозвіл повернутися в Україну та очолити етнографічно-статистичну експедицію в Південно-Західний край. І вже 11 березня 1869 р. він йде у відставку з численних посад, які одночасно обіймав у Архангельську і їде на батьківщину як дійсний член Імператорського російського географічного товариства з офіційним завданням дослідити матеріальну та духовну культуру українського народу. П. Чубинський запропонував Товариству поглибити предмет вивчення експедиції – зосередити увагу не лише на дослідженні складу населення та різноманітних статистичних даних, але й на вивченні етнографічних та фольклорних матеріалів. За його пропозицією була розширена географія майбутньої експедиції: до раніше запланованого дослідження Південно-Західного краю були приєднані південні райони Гродненської й Мінської губерній, західні Люблінської й Сідлецької та північно-східна частина Бессарабії [17, с. XI].

Його досягнення на Півночі були повторно оцінені наприкінці 60-х – початку 70-х рр. XIX ст.: у квітні 1869 р. великий князь Олексій Олександрович дарує П. Чубинському смарагдовий перстень за успішний збір даних про північні губернії Російської імперії, а у січні 1870 р. рада Імператорського російського географічного товариства нагороджує вченого вдруге срібною медаллю за згадану нами вище працю «Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии», дещо перероблену автором напередодні [11, с. 345].

Ф. Вовк згадуючи про одне із засідань Київської громади 1869 р., коли Павло Платонович вперше з'явився серед громадських кіл після повернення, відмічав що розповідаючи про майбутню експедицію, він говорив, що прагне використати право на її проведення виключно для розвитку етнографії України і дослідження не трьох її губерній, як планувалося, а всієї української території [4, с. 45].

У Києві П. Чубинський знайшов багато ентузіастів, які підтримали його задум здійснити експедицію. Це, зокрема, члени «Старої громади», а також молодіжні громади у губернських центрах. Питання про експедицію в київських українських колах, а більш за все, зрозуміло, в «Громаді» зробилося не тільки черговим, але й домінуючим над усіма іншими. Всі почали розшукувати людей, які могли б бути корисними експедиції; деякі, наприклад Антонович і Михальчук,

взялися за спеціальні дослідження, які потім увійшли до «Труды...» експедиції» [4, с. 46].

Павло Чубинський розробив детальні маршрути своїх мандрівок, розіслав програми для збору етнографічних, фольклорних, статистичних даних, підібрав помічників. Щодо методу збору матеріалу, то у загальній передмові до «Труды...» учений зазначає: «При етнографічному дослідженні можна діяти подвійним шляхом: або свої суб'єктивні враження викласти як результат спостережень, або збирати матеріали, що торкаються різних боків народного життя, даючи таким чином можливість кожному бачити народ незалежно від вражень спостерігача» [17, с. XI].

Щоб залучити до експедиції якомога більше учасників, П. Чубинський сповіщав про свої поїздки в газетах, публікував у губернських відомостях трьох губерній Південно-Західного краю та розіслав визначеним особам 500 екземплярів відбитків програм: зі збору фольклорно-етнографічних та статистичних даних (Географічного товариства); з повір'їв та забобон (Єфименка); з мови (Новицького); з економічних відомостей і звичаєвого права (Чубинського). він залучив до роботи, окрім таких видатних діячів, як О. Кістяківський, М. Лисенко, В. Антонович, І. Новицький, М. Петров, О. Потебня, М. Костомаров, В. Симиренко, ще й місцеву інтелігенцію, учительство, лікарів та священників, а також звернувся за сприянням до статистичних комітетів і «мирових» установ із селянських справ. Під впливом П. Чубинського В. Антонович та К. Михальчук розпочали спеціальні дослідження, які увійшли згодом у «Труды...» експедиції [30, с. 6].

П. Чубинський вирізнявся цілеспрямованістю й діловитістю, «великою енергією і хистю до унесипущої праці», вмінням групувати довкола себе однодумців. Як добрий організатор він зумів зацікавити майбутніми експедиціями широкі українські кола, передусім діячів громади, і «розпочав збирати звідусіль записані раніше етнографічні матеріали» [4, с. 58].

Апогеєм наукової діяльності П. Чубинського та його однодумців виявилось заснування у Києві у лютому 1873 р. Відділу Російського Географічного

Товариства. Кількість членів Відділу збільшувалась швидкими темпами. Так, 6 березня 1873 р. дійсних членів нараховувалось 50 осіб, на червень 1873 р. – 76 членів, то вже на кінець 1873 р. до складу Відділу входило 102 члени. Загальна кількість членів у 1875 р. нараховувала 148 чоловік. У 1876 р. особовий склад Відділу збільшився вже до 192.

До його складу входили такі відомі вчені та професори Київського університету, як В.Антонович, М.Бунге, М.Драгоманов, О.Кістяківський, А.Рогович, Н.Тумасов, М.Яснопольський, а також мовознавець П.Житецький, етнографи П.Чубинський, О.Русов, фольклорист І.Рудченко (брат Панаса Мирного), економіст І.Зібер, композитор М.Лисенко, антрополог Ф.Волков, письменник-актор М.Старицький та інші. Відділу надавали допомогу такі віддані справі етнографи-збирачі, як І.Новицький, І.Манжура [22, с. 13].

- Протягом свого короткого періоду існування Відділ має наступні досягнення:
- дослідження в галузі географії і природознавства, зокрема, праці О.Клоссовського, О.Русова, Ф.Волкова, присвячені вивченню особливостей кліматичних умов розвитку України, середньої течії Дніпра у статистичному і гідрографічному відношеннях; створення ботанічного словника із фіксацією лікувальних властивостей рослин;
 - дослідження в галузі філології, зокрема, П.Житецький здійснив значний внесок у розвиток галузей українського мовознавства, як морфологія та фонетика;
 - дослідження в галузі етнографії, зокрема, збирання весільних, святкових звичаїв українського народу, предметів побуту, домашнього приладдя, житла, господарчих споруд, одягу, страв, напоїв, особливостей орнаменту українських писанок, вишиванок (реферати О.Лоначевського, М.Левченка, Ф.Волкова, матеріал, зібраний С.Носом). Вперше було здійснено етнографічне дослідження Буковини (матеріал Г.Купчанки);
 - дослідження в галузі фольклору, зокрема, порівняння варіантів українських, російських, польських і німецьких пісень, балад, поезій (реферати М.Драгоманова), збирання легенд, прислів'їв українського народу (реферат

П.Чубинського);

- дослідження в галузі музикознавства, зокрема, реферат М.Лисенко був першим в Україні теоретичним дослідженням музичних особливостей українських дум і пісень у виконанні видатного українського кобзаря О.Вересая. Неодноразова організація концертів за участю бандуриста Остапа Вересая і постановка в 1874 році першої української опери «Різдвяна ніч» (музика М. Лисенка, лібрето М. Старицький);
- дослідження в галузі економіки, зокрема, розвиток хлібної торгівлі, ремісничої і фабричної продуктивності, селянське землеволодіння, ощадно-позичкові товариства, стан селян-власників (реферати М.Яснопольського, В.Антоновича, П.Чубинського);
- дослідження в галузі статистики, зокрема, проведений 2 березня 1874 р. одноденний перепис населення м. Києва. За його результатами, у Києві проживало 127251 чол. Перепис дав цікаві матеріали, котрі характеризували не тільки кількісний, а також національний, становий склад населення, його заняття, стан освіти тощо. Відгук, який знайшов перепис у прогресивних діячів навколишніх міст, говорить про визначну роль, що відіграв Відділ в історичній долі України. Невдовзі, за зразком київського перепису, було проведено переписи у Житомирі, Миколаєві, Феодосії.

Через закриття Відділу багато етнографічного матеріалу (українських народних пісень, описів весільних обрядів, оповідань, прислів'їв, гадань тощо) залишились у рукописах. Зберігаються вони в Інституті рукописів НБУ [8, спр. 1312-1336, 1485-1520, 1540-1542, 1553-1598, 1603, 1610-1630, 1635-1642].

Однозначно плідна й результативна діяльність П. Чубинського та інших членів відділу, яка увиразнювала українство як самодостатню етнонаціональну спільноту, із притаманними їй особливостями культури, мови та економічного розвитку, створила інформативно інтелектуальне тло для гуртування українства і набула помітного резонансу.

Окрім ґрунтовних наукових здобутків, П. Чубинський лишив у спадок українству своєрідний заповіт-поезію «Ще не вмерла Україна», який зажив слави

національного гімну. Цей Гімн став символічним вінцем національного подвижництва П. Чубинського на громадській ниві, так само як «Труды...» – вершиною його наукової спадщини.

Геніальним щодо спадщини П. Чубинського є вислів Ф. Вовка: «Його високе суспільне значення не забудеться Україною ніколи» [4, с. 60].

Джерела та література

1. Баженов Л. Историчне краєзнавство Правобережної України ХІХ – на початку ХХ ст. – Хмельницький, 1995. – 242 с.
2. Белецкий Л. Из воспоминаний о П. П. Чубинском. – Украинская жизнь. – 1914. – № 3. – С. 53–57.
3. Верменич Я. «Людей і правду я любив» [Павло Чубинський як етнограф] / Я.Верменич // Пам'ять століть. – 1999. – № 4. – С. 9–25.
4. Волков Ф. П. Чубинский. Отрывки из личных воспоминаний // Украинская жизнь. Отд. оттиск. - 1914. - № 1. - С. 43–60.
5. Ефименко П. Библиографический указатель трудов П. П. Чубинского // Киевская старина. – 1884. – Май. – С. 138–142.
6. Записки Юго-Западного Отдела Императорского Российского Географического Общества: В 2-х т. – К.: Типография Университета им. Св. Владимира, 1874. – Т. 1. За 1873 год. – 366 с.
7. Записки Юго-Западного Отдела Императорского Российского Географического Общества: В 2-х т. – К.: Типография Университета Св. Владимира, 1875. – Т. 2. За 1874 год (с картой Буковины). – 633 с.
8. ІР НБУ, ф. 1. Етнографічні матеріали, спр. 1312-1336, 1485-1520, 1540-1542, 1553-1598, 1603, 1610-1630, 1635-1642.
9. Исторические песни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова: В 2-х т. – К., 1874. – Т.1. – 336 с.
10. Исторические песни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова: В 2-х т. – К., 1875. – Т.2. – 166 с.
11. Кистяковский А. Павел Платонович Чубинский / А. Кистяковский // Киевская старина. – Т. II, февраль, 1884. – С. 343–349.
12. Коляда І. Науково-культурницька та громадська діяльність П.П. Чубинського (за матеріалами спогадів сучасників) // Краєзнавство. – 2012. – № 1. С. 66–73.
13. Мельничук І. Талант і відданість [Про Павла Чубинського] / І. Мельничук // Українські дослідники Землі. – К., 2004. – С. 17–37.
14. Милько В. Фольклористичні студії в діяльності Південно-Західного відділу Імператорського російського географічного товариства // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К., 2008. – Випуск 15. – С. 246–253.
15. Мудрість віків: українське народознавство у творчій спадщині П. Чубинського. – К., 1995. – Кн. 2. – 224 с.
16. Наулко В. Павло Чубинський – Федір Вовк: естафета поколінь / В. Наулко // Університет. – 2010. – № 6. – С.5-12.

- 17.Общее предисловие к материалам и исследованиям, собранным П. П. Чубинским // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – Т. I. – СПб., 1872. – С. XI.
- 18.Одарченко П. Наукова діяльність Павла Чубинського / П. Одарченко // Українська література: Зб. вибр. ст. – К., 1995. – С. 300–309.
- 19.Остапенко О. Павло Чубинський: нариси біографії і наукової творчості / О. Остапенко // Народна творчість та етнографія. – 2004. – № 4. – С. 91–97.
- 20.Павел Платонович Чубинский. Библиографический указатель. (1861–1878) / Сост. Ю. Дайков. – Архангельськ, 2005. – 20 с.
- 21.Паламарчук Л. Вшановуємо Павла Платоновича Чубинського / Л. Паламарчук // Географія та основи національної економіки в школі. – 2009. – № 6. – С. 42–44.
- 22.Петрук Н. Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства в суспільно-політичному русі України у другій половині XIX століття. Автореф. дис. канд... іст. наук: 07.00.01 / Н. Петрук. – К., 2002. – 17 с.
- 23.Попов А. П.П. Чубинский на Севере: (К 30-летию со дня смерти) // Известия Архангельского общества изучения Севера. – Архангельск, 1914. – № 3. – С. 75–84.
- 24.Пыпин А. История русской этнографии. – В 4 т. – СПб., 1891. – Т. 3. Этнография малорусская. – 428 с.
- 25.Русов А. Из воспоминаний о П. П. Чубинском. – Украинская жизнь. – 1914. – № 1. – С. 39–42.
- 26.Савченко Ф. Заборона українства 1876 р. – Харків-Київ, 1930. – 430 с.
- 27.Савченко Ф. Українське науково-культурне самовизначення 1850–1876 рр. // Україна. – 1929. – Січень – лютий. – С. 15–22.
- 28.Салтовська Н. Поетика українських народних загадок: Автореф. дис... канд. філол. н. – К., 2004с. – 17с.
- 29.Світленко С. Народництво в Україні 60–80-х років XIX ст. Аналіз публікацій документальних джерел / С. Світленко. – Дніпропетровськ, 1995. – 237 с.
- 30.Скрипник Г. Народознавча спадщина П. Чубинського з погляду сучасної етнології // Народна творчість та етнографія. – 2009. – № 2. – С. 4–23.
- 31.Сумцов М. Діячі українського фольклору / М. Сумцов. – Х., 1910. – С. 11–13.
- 32.Сумцов Н. Памяти П.П. Чубинского / Н. Сумцов // Украинская жизнь. – 1914. – № 1. – С. 31–33.
- 33.Тимчик Н. Етнографічні надбання членів Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Секція 1. Теоретичні проблеми етнології. – К., 1999. – С. 79–83.
- 34.Тимчик Н. П.П. Чубинський – один з фундаторів Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства у Києві // Вісник Київського університету. Історія. – К., 1999. – Вип. 42. – С. 31–34.
- 35.Ученый архив Русского географического общества. – Ф. 1. – Спр. 17. – Арк. 39.
- 36.Чередниченко Д. Павло Чубинський. Есе // Київська старовина. – 1992. – № 6. – С. 47–59.

37. Чорна Л. Південно-Західний Відділ Російського Географічного Товариства і його роль в українському національному відродженні. Автореф. дис. канд... іст. наук: 07.00.01. – Одеса, 2005. – 19 с.
38. Чубинский П. Календарь народных обычаев и обрядов // П. Чубинский. – К, 1993. – 79 с.
39. Шевчук С. Архангельське заслання – період становлення Павла Чубинського як етнографа та фольклориста // С. Шевчук // Народна творчість та етнографія. - 2004. – № 5. - С. 4–5.

Світлана Зубченко

Національно-патріотичні ідеї «народництва» у науковій діяльності Павла Платоновича Чубинського

Розглядаються основні засади і напрямки наукової діяльності П.П. Чубинського в умовах народницького періоду національно-культурного відродження України другої половини XIX ст.

Ключові слова: Національно-культурне відродження, народництво, наукова діяльність, П.П. Чубинський.

The basic principles and directions of scientific activity of P. Chubynsky populist period in terms of national and cultural revival of Ukraine in the second half of the nineteenth century.

Key words: Nacional-patriotic ideas, populism, scientific activity, P. Chubynsky

У січні 2014 року ми відзначаємо 175 - річчя від дня народження Павла Платоновича Чубинського - видатного діяча українського національного відродження, юриста, вченого-етнографа і фольклориста, першого дослідника звичаєвого права в Україні – відомого передусім як автора поетичного твору «Ще не вмерла України і слава, та воля», значення якого виходить за рамки самої поезії: є державним гімном нашої держави. Проте, нажаль, його спадщина і дотепер є маловивченою, зокрема в аспекті його наукових пошуків.